## COMUNA BATA

**Denumiri:**

**Bata:** *Kéthbata* 1367, *Baatha* 1508, *Batha* 1573 și 1590, *Batta* 1717, *Bacsa*

**Bacău de Mijloc:** *Bakmező(1717), Bakameseu (1738), Bacăul de Jos*

**Bulci:** *Bulch, Buls, Bulsiczy, Bulcs*

**Țela:** *Selle, Czelle, Cella, Zeyle*

**Repere geografice:**

**Bata** (în maghiară: *Batta*) este o comună formată din satele **Bacău de Mijloc, Bata** (reședința), **Bulci** și **Țela.**

**Istoric:**

**Prima atestare documentară: Bata *(*1367), Bulci în 1214, Țela în 1427 și Bacăul de Mijloc în 1717.**

Satul **Bata** este menționat ca aparținând abației catolice din Bulci, în anul 1367. La început satul era așezat pe dealurile din împrejurimi – Dâmbul lui Ilie, Dealul Hătărel, Dâmbul Bisericuței, Dâmbul Cioacăi, Dealul Viilor- deoarece pe vatra actuală a satului era o baltă mare. Pe măsură ce s-au retras apele în albia Mureșului, oamenii au coborât spre șes, cu gospodăriile lor, contrsuindu-și noi case și lucrând pământul. Denumirea satului, după spusele bătrânilor, ar fi fost ”Balta” sau ”Batha”, cu timpul pierzându-se consoana h, devenind apoi Batha sau Batta, în ortografia maghiară. Povestea numelui se trage de la locul mlăștinoș, de baltă, din lunca inundabilă a Mureșului, dovadă fiind ”talpoanele” (fundațiile) foarte înalte ale caselor vechi și bălțile din prejma satului-Mureșul Mort, Balta Mare, Vlăduț- care există și astăzi. Spre sfârșitul veacului al XV-lea, comuna Bata avea o suprafață de 7758 de jugăre de pământ și păduri, cu un număr de 376 de case și o populație de 1477 locuitori.

După distrugerea abației catolice din Bulci, de către trupele otomane, la mijlocul secolului al XVI-lea, teritoriul comunei Bata a trecut în posesiunea lui Goroy Jobt, unul dintre cie mari nobili ai Ungariei. În 1717 satul Bata era format din 8 familii, conform conscripției lui Mercy. Începând cu anul 1798, satul și domeniul Bata au fost arendate de Kormelycs Karol, apoi de baronul Fecthig, iar în 30 martie 1864 a fost cumpărat de Antoniu Mocsoni de Foeni. La aceasta dată, toți locuitorii din Bata era români.

La Adunarea Națională de la 1 Decembrie 1917, la Alba Iulia, satul Bata a fost reprezentat de Eftimie Deac, silvicultor al domeniilor familiei Mocsoni. În Bata Unirea a fost sărbătorită cu înflăcărare – în duminica de 1 Decembrie 1918- la horă feciorii au purtat culorile tricolorului iar fetele și-au împodobit sumanele cu ”pecegi”, element de vestimentație tradițională, cu panglici tricolore. Astăzi, la muzeul școlar din satul Bata se mai păstrează ”sumna cu pecegi” și tricolor a țărăncii Lenășel Zamfira din Bata, purtată la hora din sat. După terminarea primului război mondial, Antonius Marius Mocsoni de Bulci, a împroprietărit țăranii din satul Bata, cu pământ de la domeniile sale. A doua împroprietărire a avut loc în anul 1945, fiind săvârșită de Ionel Stârcea Mocsoni, secretar regal.

Satul **Bacăul de Mijloc** s-a format la începutul veacului al XVIII-lea. Numele inițial al satului –**Bacamezeu-** a fost schimbat de regimul comunist. La primăria din sat a fost organizat în anul 1918 comandamentul local al gărzii naționale. Președintele adunării din cercul electoral Făget –Birchiș, preotul Laurențiu Barzu, originar din Bacamezeu, alături de alți 10 locuitori din satele comunei Bata, au fost încredințați de țărani să participe la Adunarea Națională de la Alba Iulia, în 1 decembrie 1918.

**Punctul ”Cetate” de la Bulci**, un grind vechi al Mureșului, de fapt nu este altceva decât un întins spațiu, cu un diametru de aproximativ 140 metri, cu un complex de ruine databile din epoca romană și din Evul Mediu.

Satul **Bulci** este menționat în 1214 și 1219, fiind în legătură cu abația benedictină de *Bulch.* Pe teritoriul satului, în locul clădirilor medievale, situate la marginea acestuia, lângă

castel, în anul 1871, cu ocazia demolării acestora, au fost dezvelite cărămizi romane, cu ştampila legiunii a XIII-a Gemina. Cercetătorii au întrevăzut aici, existenţa unui castru care străjuia graniţele Daciei romane, pe linia Mureşului. Punctul ”Cetate” de la Bulci, un grind vechi al Mureşului, este un întins spaţiu, cu un diametru de aproxamativ 140 metri cu un complex de ruine databile în epoca romană- mai puţine- şi în Evul Mediu – majoritatea. Arheologii au dezvelit numeroase fragmente ceramice din sec. XIV-XVI, plăci de marmură de diferite forme, provenind de la biserica abaţiei catolice. Zidurile au fost construite din bucăţi alese, dar nefasonate de şist cristalin, aduse de undeva de pe teritoriul de la nord de Mureş.

La mijlocul secolului al XVI-lea satul şi abaţia din Bulci au au fost distruse aproape în întregime. Cei care au scăpat cu viaţă au fugit în alte localităţi de pe valea Mureşului, trăind departe de satul lor dar păstrându-şi credinţa catolică. În anul 1749, călugărul Berecky Hilarion a întemeiat noul Bulci, căutându-i pe urmaşii celor care au părăsit satul în timpul năvălirilor otomane, reconstruind vechea biserică catolică. Cu ocazia primelor săpături arheologice, în anul 1817, s-a descoperit la Bulci un clopot de peste 400 kilograme, turnat de abatele Domokos în anul 1468, clopot care a fost utilizat apoi până în anul 1870. În prezent, clopotul se găseşte la Muzeul Naţional din Budapesta.

În anul 1858, Antoniu Mocsoni de Foeni a cumpărat domeniul şi castelul din Bulci. După 1918, Antoniu Marius de Bulci a intrat în serviciul statului român, fiind ales ca membru în Marele Sfat Naţional, deputat în Parlamentul României, ulterior ministru de stat în primul guvern Averescu. Din anul 1936 a ocupat demnitatea de Mare Maestru al Vânătorilor. După moartea sa în anul 1943, moştenitorul averii sale, fiul său adoptiv Ionel Stârcea Mocsoni, a devenit secretar al regelui României, Mihai I.

În veacul al XV-lea, satul **Ţela** era în posesia familiei nobiliare Bánffy, ţinând de domeniul Vărădiei, fiind menţionat ca atare în documente din 1427, 1479 şi 1483. La începutul secolului al XVI-lea, în 1510, localitatea Ţela aparţinea de domeniul Brandenburg. În 1596 satul Ţela era stăpânit de domeniul Jósika. Aşezarea Ţela este pomenită documentar în veacul al XVII-lea în 1607, 1645 şi 1647. Satul vechi Ţela se întindea în trecut pe deal, în partea sudică a actualei locaţii. Pe vatra de acum satul a fost amplasat după anul 1800 de către autorităţile habsburgice. În cimitirul satului Ţela există o capelă ridicată de către Toma Găletariu, cel mai înstărit ţăran de pe valea Mureşului, spre sfârşitul secolului al XIX-lea.

**Monumente**

Se mai păstrează şi astăzi **ruinele abaţiei catolice din Bulci**, din secolul al XIII-lea (urmele terasamentelor şi în pământ părţi de fundament), ridicată de călugării benedictini, fiind în epocă una dintre cele mai bogate şi mai vechi mănăstiri catolice din Banat.

În cimitirul satului este **mormântul generalului revoluţionar maghiar Gaál László** (neconfirmat), decedat aici în 1850, pe vremea când se afla în refugiu. Deasupra mormântului se înalţă un monument de marmură ridicat în anul 1883. În acelaşi cimitir este înmormântată **Maria de Sztaray –Mocsoni,** mama lui Antoniu Marius de Bulci, cea care s-a autoporeclit ”mama săracilor”.

**O casă tradiţională din Bata, la Muzeul Satului Bănăţean din Timişoara,** datând din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, figurează pe *lista monumentelor europene*. A fost achiziţionată în anul 1951 şi a fost instalată la început în curtea Castelului Huniazilor în intenţia de a se crea aici un nucleu de construcţii ţărăneşti. In 1970 a fost adusă în perimetrul muzeal de la Pădurea Verde. Este o constructţe bicelulară din bârne de lemn, îmbinate la colţuri cu cheutori drepte pe fundaţie de piatră. Acoperişul este din paie clădite cu furca şi călcate cu piciorul. Are prispa continuă la faţada principală, iar pereţii interiori sunt lipiţi cu pământ şi văruiţi. Prispa este sprijinită de stâlpi de lemn simpli. Prima încăpere este camera de locuit, mobilată cu un pat, o masă, o laviţă şi două scaune. La capul patului se află lada de

zestre pentru țesăturile prețioase din casă. Lângă masă este pus războiul de țesut la care femeia țesea covoare, ștergarele și piesele de îmbrăcăminte.

În Bata, la nr. 274, se păstrează o **casă de lemn cu tindă**, lucrată în întregime cu toporul, acoperită cu paie, așezată pe coarne. Clădirile gospodărești anexă sunt specifice perioadei în care aceasta a fost construită.

**Evoluție demografică**

*Bata:* 1786 – 255 familii, 1828- 247 familii, 1851- 1990 locuitori; 1869- 1813 persoane; 1880- 1444 suflete; 1890- 1524 locuitori; 1900- 1380 persoane; 1910- 1624 suflete; 1922- 1332 locuitori.

*Bacăul de Mijloc*: 1786-79 familii; 1828- 100 familii; 1851-628 locuitori; 1869-744 persoane; 1880- 621 suflete; 1890-625 locuitori; 1900-652 persoane; 1910-689 suflete; 1922-641 locuitori.

*Bulci:* 1717- 6 familii; 1786-62 familii; 1828- 62 familii; 1851- 424 locuitori; 1869-525 persoane; 1880-390 suflete; 1890-308 locuitori; 1900- 446 persoane; 1910-449 suflete; 1922- 463 locuitori.

*Țela:* 1717-15 familii*;* 1786-137 familii; 1828-211 familii; 1851- 974 locuitori; 1869-1244 persoane; 1880-1123 suflete; 1890-1259 locuitori; 1900-1266 persoane; 1910-1354 suflete; 1922-1179 locuitori.

**Populația comunei Bata** (cu satele parținătoare): 1930-3595 persoane; 1956- 2983 locuitori; 1966- 2276 persoane; 1977- 2109 suflete; 1992- 1905 locuitori; 2002- 1226 persoane; 2011- 1088 suflete.

Conform recensământului efectuat în 2011, majoritatea locuitorilor din comuna Bata sunt români (93,01%), cu o minoritate de romi (3,31%). Pentru 3,12% din populație, apartenența etnică nu este cunoscută. Din punct de vedere confesional, majoritatea locuitorilor sunt ortodocși (83,18%), dar există și minorități de penticostali (7,35%) și romano-catolici (5,7%). Pentru 3,12% din populație, nu este cunoscută apartenența confesională.

**Biserica**

Mănăstirea benedictină ”*abbatis de Bulch*” este menționată documentar încă din 1225, când primește din partea regelui Ungariei 500 de bucăți de sare anual. Între 1233-1236 este pomenită ca ”*ecclesia de Bulch*”, în 1257 din nou ”*abbatis de Bulch*”. Abația catolică din Bulci a fost atacată și jefuită de tătari, în 1241. În șanțurile cetății s-au găsit oseminte ale oștenilor care au luptat aici și ale cailor acestora. Clădirea abației distruse de tătari a fost refăcută de episcopul Bulcsu al Cenadului, de la al cărui nume se pare că vine denumirea satului Bulci.

În epoca lui Sigismund de Luxembourg este atestată parohia catolică din Bulci. Clasicii latini erau cunoscuți la **mănăstirea Bulci**, în biblioteca imperială din Viena păstrându-se, la 1884, codicele atribuit abatelui Emericus de la mănăstirea Bulci, care cuprindea opera lui Titus Livius. Mănăstirea benedictină de la **Bulci,** la începutul veacului al XIII-lea, avea un venit anual care se ridica la 5000 de bolovani de sare. Prezența unei vămi la Mureș presupune și existența unui drum terestru important care ducea până la mănăstire. abatele mînăstirii Bulci era menționat expres într-un document din 1257. În deceniul al patrulea al veacului al XIV-lea, mănăstirea Bulci era ocupată ilegal de către Ștefan. Recuperarea s-a realizat prin intervenția suveranului pontif Benedict al XII-lea. o mențiune singulară a unui abate, Nicolae, în anul 1358, este urmată de o scurtă vacanță abațială, suplinită de călugărul Laurențiu (1364). Din anul 1366, mănăstirea Bulci este condusă de abatele Emeric, beneficiind în anul 1367, de o reconfirmare regală și o transcriere a capitlului catolic din Arad. În 1367 domeniul mănăstirii benedictine din Bulci cuprindea 26 de sate, printre care și Bata, Ujlak, Ciura, Vodkerth și viile din Covăsânț și Lipova. În 1368 documentele îl atestă pe Diobisius, abatele mănăstirii catolice (*abbatus Dionisius*).

Datorită faptului că abatele Briciu (1390) a obținut bani din zălogirea unor moșii ale mănăstirii, se poate presupune că ar fi vorba despre anumite nevoi de reparare a lăcașului monahal. Din cauza relei administrări sau din alte motive nefavorabile mănăstirii, la 1408, Filippo Scolari de Ozora se afla în calitatea de administrator laic al patrimoniului locașului monahal. Declinul mănăstirii catolice de la Bulci continuă, în anul 1423 fiind un singur călugăr în mănăstire. Tot atunci, se punea problema transferării ei la călugări aparținând unui alt ordin monahal. Mănăstirea de la Bulci și-a revenit în secolul al XV-lea, când sunt menționați încă 3 abați: Mihail, fiul lui Martin (1430), Ladislau (1443) și Dominic (1468). *Ecclesia de Bulch* este pomenită și în anii 1478 și 1479.

Atacată de turci și depopulată de călugări, dar cu slujbele încă ținute de către preoții ireni din jur, la 1495 a fost propusă spre a fi unificată cu prepozitura catolică a Aradului. Deși papa a aprobat legalitatea actului, în mod concret lucrurile au rămas neschimbate. În anul 1498, Ioan Corvin, bastardul regelui Matia Corvin, a obținut, din partea regelui Ungariei, Vladislav al II-lea, patronajul mănăstirii de la Bulci și al moșiilor acesteia. După moartea lui Ioan Corvin, s-a produs unificarea cu prepozitura Aradului, fără nici un folos pentru mănăstire. Regina Isabela aconcesionat mănăstirea ca zălog iar după anul 1542 mănăstirea nu mai apare în documente, fiind menționat doar satul. Ruinele mănăstirii benedictine de la Bulci au fost identificate și investigate pe un vechi grind al Mureșului, în locul numit *Cetate*. Câmpul de ruine, acoperit acum de vegetație abundentă, este situat la 2 km de sat, aproape de albia unui cot al Mureșului. Cercetările efectuate de profesorul și arheologul Dumitru Țeicu în toamna anului 2004 au relevat exact în malul Mureșului un turn cu plan circular cu diametrul interior de 3 metri, zidit din cărămidă și puține fragmente din piatră.

**Biserica ortodoxă din Bata**

Despre Biserica Ortodoxă din Bata avem date abia de pe la anul 1758. In acest an a fost ridicată o biserica de lemn în cimitirul satului, de dimensiuni reduse iar deasupra pronaosului avea un turn-clopotniță. Ușile împărătesşti au fost executate în anul 1766 de catre Eutimiu Popovici din Căpâlnaș dupa cum spune inscripția de pe ele. In anul 1878 a fost construită o biserică de piatră cu hramul "*Adormirea Maici Domnului*", sfințită în anul 1879 de catre episcopul Ioan Mețianu. In anul 1890 vechea biserică de lemn a fost donată de Iosif Bafnariu din Bata credincioșilor din satul Monoroștia, comuna Bârzava peste Mureș. Biserica ce dăinuie în zilele noastre la Bata este edificată din cărămidă între anii 1939-1947 după planurile arhitectului Silvestru Rafiroiu și are hramul "Sfinții Apostoli Petru și Pavel" , așa cum ne lămurește pisania de pe peretele din stânga pronaosului. Dintre preoții care au slujit în această parohie îi menționăm pe: Ioan Tarchis – 1767, Iosif Stoianovici – 1773-1776, Ioan Popovici – 1773-1776, Vichiente Milosiu 1830-1837, Porfirie Goncianu 1867-1870, Ambrozie Jurma 1856-1892, nascut la Bata la data de 4 iulie anul 1823. A fost urmat de preoții: Ioan Milosiu 1884-1923, Eftimie Isfanescu 1897-1935, Ssebastian Baiantu 1917-1935, Emilian Damsa 1936-1950, care vreme de 9 ani s-a străduit să ridice actuala biserică dupa planul arhitecților Francisc Eck si Andreika Carol din lipova. Constructța a beneficiat de sprijinul financiar al familiei Mocioni Starcea. Au urmat alți preoți ca: Andrisescu Valeanu 1973-1978, Teodor Farcaș 1978-1986, Constantin Ilica 1986-1988. Din anul 1988 Parohia Bata este păstorită de către preotul Vasile Florin Matei.

Biserica ortodoxă din Bata a avut o **importantă colecție de carte românească veche**: *Antologhion*, Râmnic 1705. Intr-un inventar din anul 1855 sunt menționate 15 cărți: *Evanghelie, Liturghier, Apostol, Minei Mare, Octoih Mare, Mare Cazanie, Triod, Strajnic, Ceaslov, Catavasier, Propovedania Morților, Octoih Mic, Carte de mulțămire* si Cele șapte virtuți.

**Biserica catolică din Țela**

Călugării franciscani de la mănăstirea Maria Radna au hotărât înființarea unor parohii catolice pe valea Mureșului, parohia catolică din Țela înființându-se în anul 1737, pentru

credincioșii împrăştiați de atacurile otomane în toată valea Mureșului. Primul paroh, călugărul Csuros Joszef, a fost ucis de tâlhari la numai câteva zile după instalarea în Țela. Un alt paroh, Valovich Mihai, a intenționat să zidească o biserică catolică în Țela, cu materiale de construcție provenite de la ruinele abației catolice din Bulci, dar a fost rechemat la Radna, în locul său fiind trimis călugărul Berecky Hilarion, care transferă sediul parohiei din satul Țela în satul Bulci.

**Biserica ortodoxă Țela**

Parohia Țela, formată din satele Țela și Bacăul de Mijloc este situată în stânga Mureșului, la o distanță de cca. 4 km de râul Mureș, iar șoseaua Făget-Lipova, care trece prin ambele sate le desparte în două. Biserica din satul Țela purtând hramul" *Schimbarea la Față*", a fost zidită în anul 1880 din cărămidă arsă pe fundație din piatră cladită, acoperită cu tablă zincată. În anul 1940 turnul Bisericii a fost demolat datorită unor probleme apărute la structura de rezistență iar clopotul mare s-a fisurat. Între anii 1995-2000 biserica a suferit reparații capitale, fiind subzidită pe fundația din beton armat, turnul fiind reclădit până la înălțimea de 32 m, returnat clopotul mare, pictată interior în tempera de către pictorul Duca Vasile, retencuită exterior, fiind introdusă încălzirea centrală, iar pardoseala din lemn a fost înlcouită cu pardoseală din marmură de Cararra, cu intarsii din mozaic. Biserica a fost târnosită în anul 2001.

**Biserica baptistă din Bata** a luat ființă în perioada interbelică și, actualmente, numără câteva zeci de membri.

**Biserica penticostală Betel din Bata** reprezină o mică comunitate, datând din sec. XX**,** implicată în proiecte sociale și de caritate în localitate**.**

**Învățământul**

În 1788 se înființează școala românească din Bata. În anul 1823/124, la școala românească din Bata învățau 146 de elevi. Școala românească din Bacăul de Mijloc începe în 1788. Școala confesională românească din Țela și-a deschis porțile în 1788, fiind frecventată în 1823/1824 de către 95 elevi. Astăzi, în localitatea Bata funcționează o Școală Gimnazială.

**Personalități**

**Laurenţiu Barzu (1861-1947)** s-a născut în localitatea Bacăul de Mijloc. A făcut studii teologice la Arad, absolvindu-le în 1883. Întreaga sa activitate pastorală a fost desfăşurată printre locuitorii satului din cercul său. În 1918 a fost ales deputat supleant în cercul Făget-Birchiş, participând la Alba Iulia, la 1 Decembrie 1918.

**Economie .**

Încă din Evul Mediu, creșterea animalelor și vânătoarea au ocupat un loc important în viața locuitorilor din satele comunei Bata. În veacurile XVIII-XIX, ocupațiile de bază ale sătenilor din Bata erau cultivarea pământului, pomicultura, fabricarea țuicii de prună, creșterea animalelor iar în timpul iernii valorificau bogăția culturilor din jurul satului. În ultimele decenii, un rol important în economia comunei îl joacă exploatările forestiere și carierele de piatră.

**Tradiții, obiceiuri și port popular**

La Bata, în portul popular femeiesc sunt sunt specifice elementele: salba de bani pe cap, spăcel cu "pui tablă", adică flori mari. La bărbați este caracteristic cojocul roșu.

La Bata, de Crăciun, s-au cântat pe vremuri 365 de colinde, fiecărei zile fiindu-i închinată o colindă (Colinda Crăciunului, Colinda Colacului, a Bogatului, a Săracului, a Tinerilor Însurăţei, a Jupânesei, a Cerbului, a Vânătorilor lui Pilat etc.).

**Turism**

Ruinele **abației catolice din Bulci** din secolul al XIII-lea

**Castelul „Mocioni**" din secolul al XIX-lea din satul Bulci

**Festivalul vânătorii de la Bata, ediția a 10-a în 2017,** care include activități precum probe de măiestrie vânătorească, probe de preparare a mâncărurilor tradiționale și demonstrații de lucru cu șoimi și câini.

**Pensiunea La Badea Ioane din Bata** oferă turiștilor un peisaj minunat, cu terase de vară împrejmuite cu nuiele, spații de joacă pentru copii, iar în curte un iaz cu podețe și o insuliță unde se poate pescui.

**Tabăra internațională de pictura și arte plastice Bata** s-a constituit ca un eveniment de tip anual, în luna august, şi şi-a propus prin artiştii pe care îi invită/promovează, să devină unul dintre cele mai importante simpozioane de artă organizate în vestul ţării.

**Aşezări dispărute**

**Antal major,** sălaș în hotarul satului Țela, având în 1913 50 de locuitori**.**

**Bibliografie specifică**

**Izvoare:**

Arhiva Națională Ungară, Budapesta, A.G. 3688, DL 28046, DL 28047, DL 29698, DL 29735, DL 18150

****Documente privind istoria României, Veacul: XI, XII şi XIII. C. Transilvania*, vol. I (1075-1205); Editura Academiei, Bucureşti, 1951.

****Documente privind istoria României*, Seria C, Veac XIII, vol. II, Bucureşti, 1951.

****Documenta Romaniae Historica,* Seria C, Vol. XIII, București, 1986.

**Lucrări**:

Bulboacă, Sorin, *Structuri politice și confesionale în Banatul Lugojului și Caransebeșului (1552-1658),* vol. II, Editura ”Vasile Goldiş” University Press, Arad, 2015

****Defileul Mureşului Inferior. Album de prezentare,* editat de Mihai Pascu, Iulia Dărăban, Violeta Turcuș, Marian Petrescu și Iulian Stana, Universitatea de Vest ”Vasile Goldiş”, Arad, 2012.

Ferenczi Ștefan, Barbu Mircea, *Cercetările arheologice de la Bulci și împrejurimi*, în ”Ziirdava”, X, Arad, 1978, pp. 67-80.

Micurescu, Delia, *Şcoala din Bata în devenirea timpului*, Arad, 2005.

Micurescu, Delia, *Taina izvoarelor- istorie, tradiție, folclor – Bata*, Arad, 2000.

Țeicu, Dumitru, *Geografia eclesiastică a Banatului medieval,* Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj- Napoca, 2007**.**

**dr. Doru Sinaci**